

16 billió disztichon

Papp Tibor: Disztichon alfa

Régóta aggodalommal vártam erre. Tudtam, tudtuk, a számítógép használatának rövidesen be kell vonulnia az irodalmi alkotás menetébe is. Nem a technikai segéd-eszköz szerepében — az megtörtént már régen, ma a szövegszerkesztő használata csaknem általánosnak mondható. Nem, a kérdés az volt, mikor történik meg az első lépés afelé, hogy a számítógépet a művészi alkotás lényegi folyamatába vonják be, a hordozott közlemény teremtésének aktusába. Félni meg azért félttem tőle, mert könnyen vizionálható volt a poszt-posztmodernnek az a pillanata, amikor egy alkotó — s mért ne akár happeningként — a Copy funkcióbillentyű csépelésében lel önkifejezési formát, s egyetlen délután alatt *Téli ablakok* ezreire való „hó hó hó hó” születik minimális erőfeszítéssel, ugyanakkor az elmélyült interpretáció és értő meditáció erőteljes megkövetelésével.

A pillanat eljött, és korántsem ilyen kellemetlen. Papp Tibor *Disztichon alfája* a számítógéppel való irodalmi teremtés ma lehetséges legigényesebb formáját választotta. A könyv alakban megjelent néhány idézet helyett a mellékelt mágneslemez a főszereplő, a rajta lévő program 16 billió magyar nyelvű disztichon előállítására képes, amelyek mind „1. nyelvileg hibátlanok, 2. értelmesek, 3. tökéletesen kielégítik a disztichon formai ismérveit”, ráadásul a szerző azt is szavatolja, hogy a program kivétel nélkül minden esetben „teljes jogú, általam elfogadható, sőt, irodalmi ízlésemet minden szempontból kielégítő, mai mércével értékesnek minősíthető és esztétikailag megfelelő verset generál”. A szerző esztétikai érzékét persze akkor elégíti ki a vers, ha „a forma deákos, a szöveg viszont avantgárd” — vall-

juk meg, a számítógépnek is így könnyebb.

Műve megalkotásának történetét a szerző ekképpen beszéli el: „Kisült, pontosan mikor, azt nem tudom, hogy nem egyetlen disztichont, hogy nem *azt* a disztichont akartam megírni, kisült, hogy *az* a disztichon, ami a fejemben van, *az* a disztichon, amit leírok, csak a kezdete valaminek. Kezdet, mert ellenállhatatlanul hatalmába kerített az a bizonyosság, hogy [...] tovább kell folytatnom, ki kell egészítenem, részleteit variálnom kell. [...] Kisült, hogy egy szót egy másikkal behelyettesítve ugyanolyan súlyos (jó, szép, tetszetős) disztichonom lesz, mint volt annakelőtte. [...] Ha a disztichon szerkezetében egy adott helyre két változatom van, azaz két szavam, miért ne lehetne ugyanarra a helyre egy harmadik, esetleg egy negyedik változatom, vagy még annál sokkal több is. S ha a szerkezet egyik helyére érvényes a behelyettesíthetőség, miért ne lenne érvényes egy másikra is.”

Megegyezik ez a fölvetés azzal a gondolattal, amely egészen más irányból, a filológia, textológia felől indulva fogalmazódott meg nemrég a hazai irodalomelméletben. Horváth Iván állapította meg, hogy „a kritikai kiadások szövegei a figyelmes rájuktekintés nyomán gyakran mintha rögvést szétesnének egyenrangú változatokra, keletkezésük időpontja, szerzőjük s megannyi más ismérvük elmosódik, önmagukkal való azonosságuk korlátozottá válik.” Egy, a szerzőtől átfogalmazott József Attila-vers kapcsán teszi fel a kérdést: „Egy vers ez, vagy kettő? Kettő; két különböző, két egyenrangú. Ne kelljen választanunk közülük!” (*Szöveg*, in „2000”, 1994. november, 44.) A szövegkiadás új irányzata, a genetikus textológia „még a szerzői szöveg végle-

ges, »ércnél maradandóbb« formáját, az utókor ítélete alá bocsátott *editio definitivát* sem tünteti ki különös figyelemmel, hanem egyenrangúnak tekinti az »előszöveg« minden állomásával!” „Mintha a szövegkiadónak immár nem az lenne a fő dolga, hogy sok szövegből egyet — egy igazit és hiteleset — hozzon létre, hanem az, hogy épp fordítva: hozzáférhetővé tegye *mindabányat*.” (Uo. 45.)

Soha még elmélet és gyakorlat ilyen közel egymáshoz nem járt, soha még költő úgy textológus kezére nem dolgozott, mint most Papp Tibor kedvére tesz a genetikus textológiának! Nincs már szükség textológusra sem, hogy bizonygassa: a mű annyi mű, ahány szerzői változatban készült; itt már maga a költő állítja azt, hogy nem kíván főszöveget írni, minden változatot, amely felöltött benne, egyaránt érvényesnek tekint, és autonóm irodalmi létformában való szám-bavételre, befogadásra tart érdeemesnek.

Kidolgozott tehát 24 üres, szavakkal kitöltetlen, de metrikai és jelentéstani szerkezetében kötött disztichon-sémát, majd minden kitöltetlenhely-pozícióhoz összeállított egy-egy sok- (10 usque 200-)elemű választékot. A programra bízott feladat annyi, hogy a véletlenszerűen kiválasztott séma pozícióin végiglépkedve véletlenszerűen sorsoljon egyet mindenüvé a rendelkezésére bocsátott választékból.

A véletlenszerű választásnak ez az irányított volta csakugyan képes gondoskodni arról, hogy a szerző valóban felelősséget vállalhasson mind a 16 billió változat értelmesséért, a pozíciókhoz rendelt szónyersanyag pedig azt is garantálja, hogy valamennyi disztichon ki fogja elégíteni a szerző esztétikai értékrendjét is. Ez valóban óriási dolog, hiszen Papp Tibor számításai szerint valamennyi variációt nyolcmillió év alatt lehetne megtekinteni, így a legtöbb általa írott disztichont maga a szerző sem fogja látni soha, mi, egyes olvasók sem, valamennyi olvasó együttesen sem, amit pedig látni fogunk, az valamennyiünk képernyőjén teljesen különböző lesz.

Az ötlet működését egyetlen példán lehet itt érzékelteni. Maga a költő mutatja be az egyik verssémája 11 pozíciójára rendelt választéknak pozícióként 7—7 válogatott elemét. Csak ebből a nyersanyagmennyiségből, amely pedig 14 sorban maradéktalanul közölhető (lásd a 26. lapon), csaknem kétmilliárd különböző disztichon állítható össze. Valamennyiben megvan annyi jelentésszerkezeti azonosság, hogy az első sor egy nőnemű lény legalább részleges mezítelenségének szemléletéről szól, a második sor pedig szerzői reflexió ezzel kapcsolatban. A lehetőségek, amelyek e sor két utolsó pozíciójában lezárhatják a reflexiót, az „angyalszárny, anyaság!” tradicionális érzelmességétől az „angyalszárny, gatyabaj!” érdes rezignáltságán, az „ős szodomás anyaság!” ödipuszi utalásán, a „csók, csodapók, gomolyag!” eksztatikus hevületén, a „csók, csodapók, kapukulcs!” ironikus képzetársításán át a „felhőző gatyabaj!” pornográfiájáig terjednek, és ezzel még csak hatot említettem meg a 49 lehetőség közül. (Két e séma nyomán megvalósult műegészít a kötet idézetgyűjteménye is közöl, lásd a 7330. és a 7340. disztichont a 60. és 70. lapon.)

A versek pedig (és azok az elemek, amelyeket nyersanyagukból látni engednek) valóban igen-igen jók; szellemesek, könnyedek, elegánsak. Asszociációs tartományuk játékosan felöleli és modernül sokértelművé húzza szét a tradicionális nemzeti költészet összes nevezetes vershelyzeteit és rekvizitumait. Külön köszönet jár azért a rejtett hommage-ért, amellyel a beláthatatlan jövőbe induló számítógépes költő a kötet első közzétett darabjában, a 7313. számúban a legrégebbi magyar nyelvű disztichon szerzője, a XVI. századi Sylvester János előtt tiszteleg:

*Atléták által szólt akkor néked
Iluskád,
S várnagyok oly gyönyörű félszét
bozta fiad.*

(Lásd a 43. lapon; vesd össze az ugyane versséma alapján generált 7332. disztichonnal is, 62. lap.)

A kísérlet egyes verseken túlmu-

tató filozófiai tanulságait maga a szerző vonja le a legpontosabban. A versgeneráló program megírása teljesen megfelel az irodalmi alkotás kritériumainak, az egyes művek maradéktalanul hordozzák az irodalmiság műformáját, ugyanakkor az alkotás nem befejezett, lezárt, hanem mindig előttünk megszülető; állandó olvasata már csak azért sem lehet, mert állandósága sincs, és nincs két olvasója, aki egyforma szövegét olvashatná. Új alkotások előállítására nincs a szerző életéhez, működéséhez kötve, sok száz év múlva is létrejöhetnek alkotások, amelyeknek kétségtelenül ő a szerzője. Ebben a keretben tehát az sem abszurdum többé, ami József Attila esetében bizony az, hogy a költő évtizedekkel halála után írja meg verse egy változatát, modern felfogásban: egy versét (Horváth Iván, *i. m.* 44). E majdani művek bizonyos értelemben ma is léteznek — ott vannak ellenőrizhető materiális valójukban a mágneslemezen —, bizonyos értelemben azonban még csak ezután valamikor, ha egyáltalán, fognak létrejönni. Ha igaznak tartottuk eddig, hogy egy szöveg befogadó nélkül nem irodalmi mű, csak fizikai létező, akkor ezen túl azt kell tartanunk, hogy bizonyos szövegek még fizikailag sem léteznek befogadó nélkül; csak akkor születnek meg, amikor a programot elindítom valahol, és csak az enyémekek, senki másnak — a valószínűségszámítás szabályai szerint — nem íródnak meg.

Ugyanakkor Papp Tibor mintha kissé szűkre szabná az egyes művek autonómiáját. Elárulja, hogy a programba szándékosan nem épített nyomtatási lehetőséget (jól látja, hogy nemcsak filozófiai, hanem jogi és etikai tekintetben is meglehetősen tisztázatlan dolog ez az egész), és én, a befogadó, legfeljebb arra kapok lehetőséget, hogy az egyes disztichonok képernyőn való megjelenítésének időtartamát szabályozhassam. Ezt rendkívül kevésnek érzem! Ha elügyetlenkedem a dolgot, nem állítom át idejében a másodpercek számát, vagy ami még rosszabb, váratlanul áramszünet tör rám, örökre elveszíttem azt a műalkotást, amely eset-

leg revelációként formálhatna át, amelyen egyébként napokig gondolkodnék, amely valóban eggyé válhatna velem. Tudomásul veszem, hogy a szerző szempontjából egy sem az a vers, mind csak egy lehetséges disztichon, de nekem, Guttentberg-galaxisbeli olvasónak mégis lehetnek olyan konzervatív pillanataim vagy éveim, amikor egyet közülük mégis mint a disztichont érezhetnék a magaménak, vonatkoztathatnék magamra. Nagyon jó lenne, ha mégiscsak printelhetnék olykor, vagy még inkább file-ba írathatnám a kedves hozzátartozókat.

És itt persze szólni kell arról is, hogy a magyar versgenerátor Apple Macintosh számítógépre készült. Ez a számítógépcsalád a világ személyi számítógépei között is csak egyszámjegyű százaléknyi részesedést mondhat a magáénak, a magyarországi vezérképviselő vezetője, tehát a legoptimistább felbecslő szerint hazai részesedése 1994 novemberében 2—3 százalék lehet. Semmi jele annak, hogy e tendenciák lényegesen megváltoznának a következő években (majd hiszünk a platformsemleges Power PC-ben, ha látunk egyet is magunk körül). A mi IBM kompatibilis háziállatainkon a program meg sem mozdul, már a mágneslemez formátuma is olvashatatlan. Nagyon szeretném, ha az invenziós Papp Tibor kedvet érezne a PC-s változat elkészítéséhez is, vagy legalább megosztaná forráskódját valakivel, aki szívesen bíbelődne a feladattal.

Az igényes megjelenésű könyvváltozat nyilván ugyancsak az Apple eleget istenített DTP lehetőségeinek felhasználásával készült. De akkor mit keresnek a 13. lapon olyan elválasztások, mint *kétszázhatvan-
ezret, verseskönyv?*

A lényeg persze nem ez. A számítógéppel való első irodalmi találkozást nemcsak baj nélkül úsztuk meg, hanem kifejezetten ígéretes utak látszanak, és végiggondolásra feltétlenül érdemes kérdések várnak adekvát válaszokra. (*Magyar Műhely, 1994*)

Kecskeméti Gábor